

Kırdaki Yaşlılara Yönelik Politikaların Değerlendirmesi ve Topluluk Temelli Politika Önerileri

Bengü Kurtege Sefer

Doktor Öğretim Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi

Adres: İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

E-Posta: bkurtege@gmail.com

Geliş Tarihi: 30 Temmuz 2024; Kabul Tarihi: 9 Eylül 2024

Doi: 10.5281/zenodo.15699720

Künye: Kurtege Sefer, B. (2025). Kırdaki Yaşlılara Yönelik Politikaların Değerlendirmesi ve Topluluk Temelli Politika Önerileri. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 9(1), 3-14.

 <https://orcid.org/0000-0002-0539-8375>

Özet

Demografik dönüşüm sürecinde yaşlıların karşılaştıkları ayrımcılık ve eşitsizliklerle mücadele kapsamında kırdaki yaşlıların ihtiyaçlarına uygun politikaların tasarlanması ve uygulanması önemlidir. Bu makalede yaşlılarla ilgili politik belgelerin içerik çözümlemesi yapılarak, kırdaki yaşlılara yönelik politik bakış açısı ve mevcut politikalarındaki eksiklikler gösterilecektir. Ayrıca farklı ülkelerde kırdaki yaşlıların ve aktif yaşlanmayı gerçekleştirmeyi hedefleyen sosyal tarım ve sosyal kooperatifçilik uygulamalarına referansla Türkiye için toplum temelli alternatif politika önerileri geliştirilecektir. Yaşlıları tektipleştiren ve sadece yaş dostu kent yaratmayı hedefleyen politik yaklaşım yerine, mekân ve birey arasındaki karşılıklı kurucu ilişkileri gözetken bu tür politik uygulamaların geliştirilmesi ve kırsaldaki yaşlılara ilişkin detaylı veri setlerinin oluşturulması gerekmektedir. Kırdaki yaşlıları aktif özneler olarak politika tasarım ve uygulama süreçlerine katan ve kıra özgü yaş, sınıf gibi toplumsal konumların kesişiminde ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamayı hedefleyen toplum temelli politikalarla, yaşlılığı anaakımlaştırma ilkesinin gerçeğe dönüşmesi mümkün olacaktır.

Anahtar Sözcükler:

Kırda yaşlılık • sosyal kooperatifçilik • makro politikalar • yerinde yaşlanma • sosyal tarım

Interpretation Of Aging Policies In Rural Communities And Community-Based Policy Suggestions

Abstract

It is important to design and implement policies appropriate to the needs of the older people in rural areas within the scope of combating the discrimination and inequalities faced by these people during the demographic transformation process. In this article, the political perspective on the older people in rural areas and the deficiencies in current policies will be shown by analyzing the content of political documents related to older people. Furthermore, community-based alternative policy suggestions will be made for Turkey with reference to social farming and social cooperative practices that aim to realize in-situ and active aging in rural areas in different countries. Instead of a political approach that stereotypes older people and only targets creating an age-friendly city, increasing the welfare of the older people in the city and making services accessible to them, such political practices that consider the mutually constitutive relationships between space and the individual need to be developed and detailed data sets regarding older people in rural areas need to be created. The principle of mainstreaming old age becomes real with community-based policies that include older people living in rural settings as active subjects in policy design and implementation processes. These policies also aim to meet the needs that arise at the intersection of rural-specific social positions such as age and class.

Keywords:

Older people in rural areas • macro politics • aging in place • social cooperatives • social farming

Giriş

Küresel ölçekte pek çok ülkede doğum oranlarının düşüşü ve ortalama yaşam beklentisinin yükselmesine bağlı olarak yaşlı nüfus oranı artmakta ve demografik bir dönüşüm yaşanmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) Dünya Nüfus Beklentileri Raporu'na göre 2022 yılında 72 olan ortalama yaşam beklentisinin, 2050 yılında 77'ye, 2100 yılında ise 82'ye yükseleceği tahmin edilmektedir. 1950 yılında dünyada 65 yaş ve üzerinde olan kişi sayısı 128 milyon iken bu sayı

2022 yılında 740 milyona ulaşmıştır. Bu sayının 2030 yılında 1 milyara ulaşması ve 2075 yılında 2 milyarı aşması beklenmektedir (Eryurt, 2023, ss.3-4). Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK'in) yaşlı istatistikleri küresel ölçekte yaşanan demografik dönüşümün Türkiye'de de gerçekleştiğini göstermektedir. 65 yaş üstü nüfus 2018-2023 yılları arasında %21,4 artarak 8 milyon 722 bin 806 kişi olmuştur. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı da 2018'de %8,8 iken, 2023 yılında %10,2'ye çıkmıştır. Bu oranın 2040 yılında %16,3'e, 2060 yılında ise %25,6'ya çıkması beklenmektedir (2024).

BM'in 2030 yılı sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında "yaşa, cinsiyete, engelliliğe, ırka, etnik kökene, dine, ekonomik ya da başka bir statüye bakılmaksızın herkesin güçlendirilmesi ve sosyal, ekonomik ve siyasi olarak kapsanmasının desteklenmesi" amaçlanmaktadır (BM Türkiye, 2024). Bu kapsamda yaşlılara yönelik politika ve hizmetlerle yaş ayrımcılığına karşı çıkılması ve aktif yaşlanmanın sağlanması hedeflenmiştir. Bu politika ve hizmetler tasarlanırken yaşlılık olgusunun mekânla ilişkisinin değerlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet, sınıf, medeni durum gibi toplumsal konumların yaşlılık deneyimleri üzerindeki etkisinin gözetilmesi gerekmektedir.

Resmi istatistikler yaşlıların homojen bir grup olmadığını göstermektedir. TÜİK'in kent kır nüfus istatistiklerine göre 2022 yılında yaşlı nüfusun %30,1'i kırdaki yaşamaktadır. Kırdaki yaşlıların çoğunluğu 65-74 yaş aralığındadır ve 65 yaş üstü tüm yaş aralıklarında kadınların sayısı erkeklerden fazladır (TÜİK, 2023). TÜİK verilerine göre yaşlı nüfusun %44,5'u erkek, %55,5'u kadındır ve yaşlıların %64'ü 65-74 yaş aralığındadır. Ayrıca tüm hanelerin %24,5'ine denk gelen 6 milyon 458 bin 465 hanede en az bir yaşlı olduğu ve 1 milyon 669 bin 270 yaşlının tek başına yaşadığı tespit edilmiştir. Tek kişilik hanelerde yaşayan yaşlıların %74,4'ünü de kadınlar oluşturmaktadır (2024). Eğitim durumuna ve medeni duruma göre yaşlı nüfus incelendiğinde de toplumsal cinsiyet açısından büyük farklar bulunmuştur. TÜİK Ulusal Eğitim Veri İstatistikleri Veri Tabanı 2018-2022 verilerine göre 2022 yılında yaşlılar arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı %13,5'tir ve okuma yazma bilmeyen yaşlı kadınların oranı erkeklerden 5,7 kat fazladır. Eğitimin diğer kademelerinde de yaşlı erkeklerin kadınlardan daha fazla olduğu bulunmuştur. TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt verilerine göre 2023 yılında dul yaşlı kadınların oranı dul yaşlı erkeklerin 4 katıdır (2024). Yaşlı nüfusun iş gücüne katılımıyla ilgili istatistiklere göre 65 yaş üstü istihdam oranı erkekler için %19,3 iken bu oran kadınlarda %6'ya gerilemektedir. Ancak istihdamın sektörel dağılımına

baktığımızda tarımın ön plana çıktığını, yaşlı nüfusun %57,7'sinin tarım sektöründe istihdam edildiğini ve tarım sektöründe istihdam edilen yaşlıların %60'ını kadınların oluşturduğunu görüyoruz (2024a). Kır kent nüfus istatistiklerinde sadece yaş ve toplumsal cinsiyet değişkenleri üzerinden karşılaştırma yapmak yerine medeni durum, çalışılan sektör gibi farklı değişkenleri kullanan kapsamlı veri setlerinin hazırlanması politika yapım süreçlerinde yol gösterici olacaktır.

TÜİK verilerine göre yaşlıların en yoğun yaşadıkları iller Sinop, Kastamonu, Giresun, Artvin, Çankırı, Balıkesir, Çorum, Edirne, Çanakkale, Burdur, Amasya, Tunceli'dir (2024). Hızlı bir demografik dönüşüm geçiren bu illerde ve bu illere bağlı ilçe ve köylerde sivil toplum kuruluşları, akademisyenler, kamu kurumları ve yerel yönetim birimlerinin yapacağı araştırmalar yaşlıların kırdaki farklılaşan talep ve ihtiyaçlarını tespit etmek ve bunları karşılayacak politikalar geliştirmek için önemlidir.

Yaşlıların kentten kıra hareketliliğini etkileyen faktörler de kırdaki yaşlıların homojen bir grup olmadığını göstermektedir. Yaşanılan coğrafyadaki iklim, konut, ulaşım ve sağlık hizmetlerine erişim yaşlıları "ikili çoklu mekân pratiğine" yönlendirmektedir (Demirci, 2022). Bazı yaşlılar yaşam döngüleri içerisinde yoksulluk, aile üyelerine yakınlık, sağlık sorunları, eş kaybı, torun bakımı gibi sebeplerle birden fazla mekânda yaşayabilmektedirler. Ege ve Akdeniz kıyılarındaki kırsal alanlar ekonomik durumu iyi olan, mülk sahibi emekliler için çekici mekânlara dönüşmüştür. Şehir hayatından yorulmuş, sakinlik ve huzur arayan yaşlılar için kır alternatif yaşam alanı haline gelmiştir (Beyaz, 2023, s.6; Koç ve Saraç, 2018, s.32).

Yaşlı göçünün yönünü ve büyüklüğünü etkileyen en önemli etken toplumsal sınıftır. Göç ve yaşlıların sosyo-kültürel ve ekonomik uyum süreçlerine ilişkin çalışmaların yapılması, bu süreçte yaşadıkları sorunların çözümüne yönelik politikaların geliştirilmesi için önemlidir. Yaşlı göçünün büyüklüğü, yönü ve sonuçlarına ilişkin yapılacak nitel ve nicel araştırmalar kırdaki yaşlılara yönelik kapsayıcı politikaların geliştirilmesini sağlayacaktır. Lefebvre zengin bireylerin kente yakın kırsal alanlarda kendilerine ayrı bir yaşam alanı tesis etmelerini "dışa doğru patlama" kavramı ile açıklamaktadır. Kırdan kente göç sonucu artan pahalılık, yoksulluk, ulaşım sorunları, gürültü ve hava kirliliği, artan suç oranı gibi sorunlar karşısında kır belirli bir grup için "kritik alan" haline gelmiştir (Lefebvre, 2019, s.20). Bu alanda kentle kır arası ayrım silikleşir çünkü bireyler hem kırdaki yaşamakta hem de kentin sosyal

olanaklarından faydalanmaktadırlar. Kente yakın kırsal, üst sınıf yaşlı bireyler için sakinliği, komşuluk ilişkileri, güvenlik duygusu ve kentteki sosyo-kültürel aktivitelere katılma, sağlık hizmetlerinden faydalanma olanaklarıyla psiko-sosyal açıdan çekici hale gelmiştir. Kentteki zor yaşam koşullarından kaçarak kendilerine alternatif bir yaşam tarzı inşa eden yaşlıların tersine göçü bir “yaşam biçimi göçüdür” (Dinç, 2021, s.133). Bu göç sonucu kırdaki arazilerin imara açılması, plansız yapılaşma sonucu tarım alanlarının azalması, kentten gelen yaşlılarla, köylüler ve gençler arası uyumsuzlukların artması tersine yaşlı göçünün muhtemel sonuçları arasındadır (Sürmeli, 2017, s.283). Bu iç göç hareketine katılan yaşlıların sosyal ve ekonomik konumlarının incelenmesi ve kırsal yaşama entegrasyonlarını kolaylaştıracak yerel ve kapsamlı politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Ekonomik durumu iyi ve üst sınıfa mensup yaşlıların kentten kıra göçü dışında yaşlılara özgü iç göç türlerinden biri de kırdan kıra göçtür. Genç bireylerin iş bulması amacıyla kırdan kıra gerçekleşen aile göçü sürecinde yaşlı bireyler sosyal izolasyon ve uyum sorunu yaşamamaktadırlar. Örneğin, İzmir’de kültürel özellikleri, konut tipi vs. açısından benzeşen iki köy arasında gerçekleşen göç sürecinde yaşlılar yabancılaşma, yalnızlık ve izolasyon sorunlarıyla karşılaşmamışlardır (Arap ve Göktürk, 2015, s.58). Ancak tarım sektöründe çalışmak için yapılan mevsimlik göçlerde farklı etnik gruplar arasındaki çatışmalar yaşlıların yaşam kalitesini düşürmektedir (Dinç, 2021, s.132). Kentten kıra veya kırdan kıra yaşlı göçünün sosyo-kültürel ve ekonomik boyutlarına ilişkin çalışmalar üzerinden ihtiyaçlar belirlenmeli ve bunları çözmeye yönelik politikalar geliştirilmelidir.

Dolayısıyla kırdaki yaşlıların sosyo-ekonomik durumlarına göre farklılaşan ihtiyaçlarını tespit edecek ve bunlara özgün çözümler geliştirecek politik planlamalar yapılmalıdır. Politikaların yeniden tasarlanması sürecinde bireyin mekânla olan etkileşiminin gözletilmesi önemlidir. Arka plan kısmında detaylı şekilde açıklandığı gibi kırdaki yaşlıların sosyal, ekonomik ve psikolojik kırılganlık düzeyleri, ihtiyaçları ve karşılaştıkları ayrımcılıklar kentteki yaşlılardan farklıdır. Bu yüzden sadece kentteki yaşlıların toplumsal hayata entegrasyonunu ve sosyal refahını arttırmayı hedefleyen politikaların kapsamının genişletilmesi ve kırdaki yaşlılara özgün yerinde ve aktif yaşlanma politikalarının tasarlanması gerekmektedir. Bu makale Türkiye’de makro politik belgelerdeki yaşlılık olgusunu ve kırdaki yaşlılara ilişkin bakış açısını çözümleyecek ve farklı ülkelerdeki kırsal mekândaki yaşlılarla ilgili toplum

temelli politik uygulamalara referansla önerilerde bulunarak literatüre önemli bir katkı sunacaktır. Öncelikle yaşlılara dönük politik bakış açısında ve araştırmalarda yaş dostu kent yaratmaya yapılan vurgu açıklanacak ve kırdaki yaşlıların kenttekilerden farklılaşan deneyim ve ihtiyaçları vurgulanacaktır. Ardından yaşlılarla ilgili makro politik belgelerin içerik analizi yapılarak, bu belgelerde kırdaki yaşlılara dönük yaklaşım ve eksiklikler irdelenecektir. Son olarak farklı ülkelerde kırdaki yaşlıların toplumsal entegrasyonunu ve hizmetlere erişimini sağlamayı hedefleyen sosyal kooperatifçilik ve sosyal tarımı içeren makro politik uygulamalar üzerinden politika savunuculuğu yapılacaktır. Kırdaki yaşlıların farklı ihtiyaçlarına uygun toplum temelli, aktif ve yerinde yaşlanma odaklı politika uygulamaları, kırdaki demografik dönüşüm sürecinin toplumsal ve ekonomik etkilerinin başarılı bir şekilde yönetilmesini sağlayacaktır.

Arka Plan

Kent Odaklı Yerinde Yaşlanma Kuramı ve Eleştirileri

Yaşlılara yönelik politika ve hizmetlerin dayandığı bakış açısı 1990’lı yıllarda köklü bir dönüşüme uğramıştır. BM Genel Kurulu 1991 yılında kabul ettiği “Yaşlılar İçin Prensipler” bildirgesiyle ilk kez hak temelli bir yaklaşımla yaşlıların kendilerini gerçekleştirebilmeleri ve bağımsız bir hayat sürmeleri ilkelerine vurgu yapılmıştır. Yaşlıların işlevsiz, bakıma muhtaç bireyler oldukları yönündeki algıya dayalı önceki politikalarda, yaşlılar bağımlı ve edilgen hale getirilmiş ve topluma aktif ve bağımsız bireyler olarak katılmaları engellenmiştir. Ageism (yaş ayrımcılığı) anlayışıyla tasarlanan sosyal yardım ve sağlık odaklı politikalar yaşlıların toplumsal olarak dışlanmalarına yol açmıştır. Bildirgeyle yaşlıları toplumsal ve ekonomik hayatta yaşadıkları statü ve rol kaybı dolayısıyla hiçbir toplumsal işlevi olmayan bireyler olarak tanımlayan bu yaklaşımın yerini aktif yaşlanma kuramı almıştır. Bu kurama göre yaşlıların toplumsal ve ekonomik hayata aktif katılımını sağlayacak, yaşam standartlarını ve sosyal refah düzeylerini yükseltecek politikalar geliştirilmelidir (Akyıldız, 2023, ss.457-458).

2002 yılında II. Dünya Yaşlanma Asamblesi’nde kabul edilen Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı’nda yaşlıların ekonomik ve sosyal kalkınma süreçlerine aktif katılımının sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. 2007 yılında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından yaşlıların ihtiyaçlarına göre “age friendly cities” (“yaş dostu kentler”) tasarlayacak politikaların tasarlanması önerilmiştir. Bu kapsamda kentsel mekânda kuşaklar arası iletişimi güçlendirecek aktivitelerle, evde bakım hizmetleriyle, yol ve kaldırımların kaza riskini azaltacak şekilde yeniden tasarlanmasına yönelik politika ve programlarla yerinde

ve aktif yaşlanmanın sağlanması hedeflenmiştir. “Yaşlı dostu kent kavramı ile vatandaşların kenti kendi talepleri doğrultusunda dönüştürebilme imkanına işaret eden kent hakkı arasında bir örüntü kurularak” yaşlıların kentsel mekânla olan ilişkileri ve deneyimleri ifade edilmektedir (Tunçer, 2019, s.17). Bu kavram, kentteki konut yapısının, ulaşım olanaklarının, kamusal alanların ve sağlık hizmetlerinin yaşlıların toplumsal dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalmasını önleyecek şekilde tasarlanmasını gerektirir. Ayrıca yaşadıkları mekân üzerinde hak sahibi olan yaşlılar, kentsel alanı aktif katılımcı olarak değiştirme hakkına sahip bireylerdir.

Kentsel dönüşümün yaşlılar üzerindeki etkilerini yaş dostu kent kavramını merkeze alarak değerlendiren çalışmalarda, dönüşüm süreçlerinde yerinde ve aktif yaşlanma ilkelerinin çiğnendiği bulunmuştur. Kadıköy'deki kentsel dönüşüm sürecinde yaşlıların deneyimlerin yorumlandığı çalışmada stres düzeylerinin arttığı, yoksullaştıkları, yalnızlaştıkları ve sosyal çevrelerini kaybettikleri saptanmıştır (Tunçer, 2019, ss.26-27). İstanbul Beykoz'da Paşabahçe mahallesinde dönüşüm sürecinde yaşlıların güvenli yaşam alanlarını ve komşuluk ilişkilerini değiştirmek istemedikleri, hukuki süreçlerde zorlandıkları ve bahçeli evden apartmana geçmek istemedikleri bulunmuştur (Özmete ve Dinç, 2020, ss.214-217). Burdur ilinde yaşlıların bu süreçteki algılarını inceleyen bir diğer çalışmada da yaşlıların mekânsal hafızalarını, alışkanlıklarını ve dayanışma ağlarını yitirdikleri vurgulanmıştır (Ergun ve Dericioğlu, 2020, ss.131-134).

Literatürdeki yaşlılık ve mekân ilişkisine odaklanan sınırlı sayıda çalışma, kırdaki yaşlıların deneyimlerinin ve ihtiyaçlarının kenttekilerden farklılaştığını göstermektedir. Kırdaki dağınık ve plansız yapılaşma, altyapı eksikliği, sağlık tesislerinin erişilmezliği, ısınmada odun kullanımı, genç nüfusla iletişim eksikliği, eğitimsizlik ve ulaşım hizmetlerinin yetersizliği kırdaki yaşlılara özgün dirençliliği azaltan faktörler arasındadır (Altıntaş, 2021). Yaşlılar arasında afet bilincinin eksikliği ve acil durumlarda dijital teknoloji kullanımı konusundaki sorunlarda kıra özgüdür (Tepecik, 2023). Amasya Göynücek köyünde yapılan çalışmada kırdaki sosyal sermaye ağı, aile ve komşuluk ilişkileri zayıf olan, sivil toplum kuruluşu üyeliği olmayan, özellikle kadın, dul ve yoksul yaşlıların afet sonrası kurumlardan yardım hizmeti almakta kenttekilere kıyasla daha fazla zorluk çektikleri ve kırılganlıklarının fazla olduğu bulunmuştur (Akçakaya ve Him, 2021, s.13). Yaşlılara sunulan kurumsal hizmetler ve enformel bakım hizmetleri de kırsal ve kentsel alanda farklılaşmaktadır. Kırdaki yaşlılar arasında aile ve komşular tarafından sağlanan

enformel bakım kente göre daha yaygındır ve alzheimer ve demans hastalarının kurumsal bakıma erişimi daha azdır (Işıklıoğlu, 2023, s.5432). Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun Yaşlılık Çalışma Grubu (United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) Working Group on Ageing) raporuna göre kırdan kente göç oranı yüksek, popülasyonu düşük köylerde ve dağlık bölgelerdeki yaşlıların sosyal izolasyon, yalnızlık ve bununla bağlantılı bilişsel ve psikolojik rahatsızlıkları kenttekilere göre çok daha şiddetli hissettikleri bulunmuştur (2017, ss.10-13). Amerika Birleşik Devletleri'nde resmi verilerin analizine dayanan politika brifinginde kırdaki yaşlıların karşılaştıkları en önemli sorunlar ulaşım sistemindeki eksiklikler, pahalı kurumsal bakım hizmetleri, gıdaya erişim konusunda yaşanan sıkıntılar ve evde bakım hizmetlerini sunacak nitelikli personel yetersizliği olarak sıralanmıştır (Lahr ve Henning-Smith, 2021). Kırdaki yaşlıların deneyimledikleri farklı sorunlara ve eşitsizliklere odaklanan bu tür araştırmalar, özgün politikalar geliştirmenin gerekliliğini göstermektedir.

Yöntem

Bu makalede kırdaki yaşlılara yönelik politikalar, nitel bir yöntem olan içerik analizi yöntemiyle değerlendirilecektir. Bu yöntem “.... yazılı metinlerin içeriğinin, belirlenen önemli kavramların ne sıklıkla kullanıldığının, bu kavramlara yüklenen anlamların ve mesajların, bu kavramların ilişkilendirildiği kişi, olay ve olguların vb. yansız, sistematik ve sayısal olarak irdelenmesi ve tanımlanması sürecini ifade etmektedir” (Gül, 2015, s.23). Türkiye'de yaşlılara yönelik eylem planı, yaşlılık şurası sonuç bildirgesi, meclis araştırma komisyonu raporu, kalkınma planları, çalıştay raporu, vizyon belgesi gibi politik belgelerin içeriklerinin analiz edilmesi, politikaların kapsamının ve etkinliğinin kırdaki yaşlıların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yenilenmesini sağlayacaktır. Politik belgelerin içerik çözümlemesiyle aktif yaşlanma, anaakımlaştırma, yaş dostu kent gibi anahtar kavramlarla yaşlılık olgusunun nasıl ilişkilendirildiği, yaşlılara yönelik politik bakış açısı ve kırdaki yaşlıların bu belgelerde nasıl temsil edildiği gösterilecektir. İçerik analizlerinde “metnin içerisinde önemli olarak görülen temalardan bazı kategoriler oluşturulmakta ve sosyal gerçekliğin çoklu tanımlamalarıyla betimlemeler yapılmaktadır”(Metin ve Ünal, 2022, s.277). Makale kapsamında politik belgelerdeki yaşlılık olgusuyla ilgili çıkarım yapmadan önce makale hedefi kapsamında örnekleme dahil olacak politik belgeler seçilmiştir. Yaşlılık konusundaki güncel politik dokümanların isimlerine 2023-2025 yıllarını kapsayan Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı'ndan ulaşılmıştır. Belgelerde kırdaki yaşlılık

olgusuyla ilgili kullanılan kelime, kavram ve cümleler taranmıştır ve belgelerde yaşlılık konusunda tekrarlanan anahtar kavramlar-anaakımlaştırma, yaş dostu kent ve aktif ve yerinde yaşlanma- seçilmiştir. Araştırma problemi açısından önemli kavramların seçilmesinden sonra politik belgelerin içeriği yorumlanmıştır. “Azami çeşitlilik” içerik çözümlemesinin güvenilirliğini arttırmaktadır (Metin ve Ünal, 2022, s.282). Seçilen politik dokümanların çeşitliliği yaşlılık olgusu ile ilgili bulguların temsil gücünü arttırmaktadır. Ayrıca aynı kavramlarla benzer veya aynı sonuçların başka araştırmacılar tarafından aynı politik belgeler üzerinde yapılacak çözümlemelerde bulunma ihtimali yüksektir. Politika çözümlemeleri yaparken Türkiye ve dünyadaki kırsal ve kentsel mekândaki yaşlıların farklılaşan ihtiyaçlarına ilişkin araştırma bulgularına ve politik belgelere başvurulacaktır. Farklı bağlamlardaki politik uygulamalar betimlenecek ve politikalar karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Bu değerlendirmeler Türkiye’de yaşlılarla ilgili mevcut politikaların eksikliklerini göstermek ve alternatif politika önerileri geliştirmek için önemlidir.

Bulgular

Makro Politik Belgelerde Yaşlılık ve Kırdaki Yaşlanma

Öncelikle makro politik belgelerde yaşlılara yönelik politik bakış açısının aktif yaşlanma kuramına dayandığını görüyoruz. Bu belgelerde, yaşlıları bağımlı, işlevsiz ve bakıma muhtaç edilgen bireyler olarak gören ayrımcı yaklaşımın aksine, yaşlıların topluma bağımsız ve aktif bireyler olarak katılmasını sağlayacak yerinde yaşlanma uygulamaları geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. 25 Eylül 2018 tarihinde BM Genel Kurulu’nda Cumhurbaşkanı tarafından 2019 yılının Yaşlılar Yılı ilan edilmesi sonrasında, 20-22 Şubat 2019 tarihlerinde Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) tarafından I. Yaşlılık Şurası düzenlenmiştir. Yaşlı istismarı ve yaş ayrımcılığıyla mücadele, yaşlı bakımı, kuşaklararası iletişimi güçlendirme gibi konularda Asya ve Avrupa ülkelerinden davet edilen katılımcılarla yapılan istişarelerle yaşlılık konusunda politik farkındalığın artırılması ve Türkiye’de yaşlılıkla ilgili politikaların içeriğinin tavsiye kararlarına göre güncellenmesi hedeflenmiştir. Şuranın sonuç bildirgesinde fiziksel, sosyal ve psikolojik açıdan yaşlıların sağlıklı, bağımsız ve aktif bireyler olarak yaşlanmasını ve topluma entegrasyonunu sağlayan aktif yaşlanma politikalarının geliştirilmesi önerilmiştir (AÇSHB, 2019, s.4).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın (ASHB) hazırladığı 2023- 2025 yıllarını kapsayan Yaşlanma Vizyon Belgesi’nde “yaşlı bireylerin haklarını gerçekleştirebildikleri, kendi ihtiyaçlarına ve taleplerine uygun hizmetleri alabildikleri ve yaşam deneyimlerini gelecek nesillere aktarabildikleri her yaş için toplum inşa etmek” vizyonuna dayanan politika ve uygulamaların anaakımlaştırılması gerektiği vurgulanmıştır (ASHB, 2023b, s.14). Yaşlıların hak temelli bir bakış açısıyla ihtiyaçlarına uygun hizmetlere erişebildiği kapsayıcı ve eşitlikçi bir toplum yaratılması hedeflenmektedir. Benzer şekilde 12. Kalkınma Planı’nda Nüfus ve Yaşlanma başlığının 803. maddesinde de “yaşlanan nüfusun bedensel ve ruhsal sağlık düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi, işlevselliğinin artırılarak aktif ve bağımsız olarak hayatlarını sürdürmeleri, ekonomik ve sosyal hayata katılımının sağlanması, kaliteli bakım ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi temel amaçtır” ifadesi yer almaktadır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), 2024, s.194).

Makro politik belgelerin içerik çözümlemesi yapıldığında ortaya çıkan ikinci önemli anahtar kavram anaakımlaştırmadır. 2023 yılında ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü BM Avrupa Ekonomik Komisyonu’nun Guidelines for Mainstreaming for Ageing yayınına Türkçe’ye çevirmiştir. Bu rehber, toplumların sağlık ve sosyal bakım, istihdam ve sosyal güvenlik politikalarını yaşlıların ihtiyaçlarına göre yeniden uyarlanması sürecinde uluslararası çerçeve olarak kullanılmaktadır. Rehber Almanya, Macaristan, Belçika, Fransa, Portekiz ve Türkiye’yi de kapsayan 23 ülkenin yaşlanma anaakımlaştırılmasına yönelik bilgi notlarından faydalanılarak hazırlanmıştır. Bu politik strateji çerçevesinde yaşlanmayı anaakımlaştırma şöyle tanımlanmıştır: “Yaşlanmayı anaakımlaştırma, yaşlanma konularını tüm politika alanlarına ve tüm politika seviyelerine entegre etmeye yönelik bir strateji, süreç ve çok boyutlu çabadır. Nihai amaç, toplum içinde tüm sosyal ve yaş gruplarına fayda sağlayacak daha adil bir kalkınma sağlamaktır” (ASHB, 2023, s.XII). Anaakımlaştırma kapsamında yaşlıların ihtiyaçlarını, bu ihtiyaçların farklı sosyo-ekonomik konumlarla ilişkisini, karşılaşılan eşitsizlik ve toplumsal dışlanma biçimlerinin karmaşıklığını doğru yorumlayacak ve bu eşitsizlikleri ortadan kaldıracak politikalar geliştirilmelidir. Bu yaklaşım hem yaşlanmanın toplumsal ve ekonomik yapı üzerindeki etkilerine hem de sosyo ekonomik koşulların bireysel yaşlanma üzerindeki etkilerine odaklanan “çift yönlü” bir yaklaşımdır (ASHB, 2023, s.9). Yeni politikalarla sağlık ve bakım sistemini, iş gücü piyasasını, eğitim sistemi, konut, emeklilik sistemini vs. demografik dönüşüm sürecine uygun olarak yeniden

yapılanması mümkün olacaktır. Böylelikle yaşlıların sosyal ve ekonomik koşulları nedeniyle işte, sosyal hayatta karşılaştıkları kurumsal ve bireysel yaş ayrımcılığı (ageism) önlenecektir.

Ancak anaakımlaştırma ilkesiyle çelişkili bir şekilde kırdaki yaşlılara politik belgelerde yer verilmediğini görüyoruz. Politik belgelerde aktif yaşlanma vurgusuna paralel olarak yaş dostu kent vurgusu yapılmakta ve kentteki yaşlı tipolojisi ile kırdaki yaşlılar görünmez kılınmaktadır. Belgelerde sunulan politika önerileri de kentteki yaşlıların ihtiyaç ve taleplerini karşılamaya yöneliktir. Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı'nda (2023-2025) "aktif ve sağlıklı yaşlanma, toplumsal hayata katılım, afet ve insani bakımdan acil durumlar, yaşlı hakları, uygulama ve izleme" başlıklarıyla altı politika alanı belirlenmiştir. Ancak eylem planında tanımlanan politik tedbirlerde yaşlıların tektipleştirildiğini ve kırsaldaki yaşlıların sınıf, toplumsal cinsiyet, medeni durum gibi etkenlere bağlı olarak farklılaşan ihtiyaçlarından ve bu ihtiyaçlara yönelik politikalardan bahsedilmediğini görüyoruz. Belge içerisinde sadece "kentsel bölgelerdeki yaşlı bireyler ile kırsal bölgelerdeki yaşlı bireylerin hizmetlere erişimi açısından farklılıklar bulunmaktadır" ifadesi kullanılmış ancak bu farklılıklar tanımlanmamıştır (ASHB, 2023a, s.58). Önerilen politik tedbirlerle kentteki yaşlılar için güvenli, erişilebilir bir yaş dostu kent yaratılması hedeflenmektedir. Taksi uygulamalarının ve dijital uygulamaların yaygınlaşması, ücretsiz şehir içi ulaşım, kentsel dönüşüm sürecinde yaşlılara destek olunması ve yaş dostu yeşil alanların artırılması gibi tedbirler kentteki yaşlılara yönelik tedbirlere örnek olarak verilebilir (ASHB, 2023a, s.58). Planda kırdaki yaşlıların hizmetlere erişimde yaşadıkları ulaşım ve altyapı sorunlarını çözmeye yönelik politikalara yer verilmemiştir. 2019 yılı I. Yaşlılık Şurası sonuç bildirgesinde de sadece yaş dostu kent vurgusu yapılmış ve kentteki yaşlıların hizmetlere erişimini arttırmaya dönük yerel yönetim uygulamalarının yaygınlaştırılması gerektiği vurgulanmıştır (ASHB, 2019, s.5). 12.Kalkınma Planı'nın 806. Maddesi'nde de "yaşlı dostu, erişilebilir ve güvenli" kentlerin oluşturulmasının gerekliliği vurgulanmış ve hem toplu ulaşım sisteminin hem de şehirlerdeki konut yapısının yaşlılara risksiz, güvenli bir yaşam ortamı sunacak şekilde yeniden yapılandırılmasının önemi vurgulanmıştır (SBB, 2024, s.195).

Sadece Şubat 2023 tarihinde yayımlanmış TBMM araştırma komisyonu raporu ve 10. Kalkınma Planı (2014-2018) kırsaldaki yaşlıların farklı ihtiyaçlarına dikkat çekilen iki politik belgedir. Ancak bu belgelerdeki kırdaki yaşlılara yönelik tespitlerden güncel vizyon bel-

gesi ve eylem planı hazırlanırken faydalanılmadığını görüyoruz. İlk kez aktif yaşlanma vurgusunun yapıldığı 10. Kalkınma Planı'nın Kırsal Kalkınma başlığı altındaki 1016. ve 1021. Maddelerinde kırdaki yaşlıların sosyal ve ekonomik yaşama katılımlarını sağlayacak, hizmetlere erişimlerini arttıracak kırsalın demografik yapısını ve coğrafi koşullarını gözeten yenilikçi politika modelleri geliştirilmesi önerilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s.136). 2023 yılı raporunun 67 numaralı tespitleri kapsamında yerel yönetimler, Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kalkınma Ajansları ve Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı koordinasyonu ile konforlu, güvenli ve erişilebilir yaşam alanı sunma amacıyla yaşlıların sıcak su, ısınma ve tuvalet sorunlarını çözecek kırsal dönüşüm projelerinin uygulanması önerilmiştir. Benzer şekilde kırdaki yaşlıların yaşadıkları konutların toprak kayması, sel, deprem gibi doğal afetlere karşı risk durumlarının değerlendirilmesi ve özgün tahliye planları yapılması önerilmiştir. Ayrıca kırdaki yaşlıların ekonomik hayata aktif katılımını teşvik etmek amacıyla yaşlılara girişimcilik eğitimi verilmesi ve akıllı tarım uygulamalarının öğretilmesi, tarımda faaliyete devam etmeleri için hazine arazisi tahsis ve kırdaki hizmet ve sanayi sektöründe özel şirketlerle yaşlı istihdamına yönelik iş birlikleri yapılması gibi öneriler sunulmuştur (TBMM Kanun ve Kararlar Başkanlığı (KKB), 2023, ss.397-398). Kırsal bağlamda yerinde ve aktif yaşlanmayı destekleyen ve yaşlıların özgün sorunlarını çözmeye yönelik politik öneriler sunan bu yaklaşımın diğer güncel politik belgelerin içeriğine yansımadığını görüyoruz.

Anaakımlaştırma ilkesinin gerçeğe dönüşmesi için farklı bağlamlarda bireylerin yaşlanma sürecinde deneyimlediği sorunları tespit etmeye yönelik akademik araştırmalar çoğaltılmalı, kırdaki yaşlılarla ilgili detaylı profil çıkarılmalı ve veri setleri oluşturulmalıdır. Sosyal, ekonomik ve mekânsal göstergeleri baz alan kırsal alan sınıflandırmalarının yapılması kapsayıcı politika oluşturmanın ön koşuludur (Öksüz, Beyazlı, Aydemir ve Sulak, 2014, s.2). Dolayısıyla yaş, göç, toplumsal cinsiyet, medeni durum, istihdam, konut, gelir, hane yapısı, fiziksel çevre gibi göstergeler kırdaki kentten farklı dinamikleri yorumlamamızı sağlayacaktır. Bu verileri temel alan politikalarla kırdaki aktif yaşlanmayı sağlamak ve yaşlılara doğru hizmetleri sunmak mümkün olacaktır.

Yaşlılara yönelik politik belgelerin içerik çözümlemesini yaptığımızda üç temanın ön plana çıktığını görmekteyiz: aktif ve yerinde yaşlanma, anaakımlaştırma ve yaş dostu kent. Belgelerde, yaşlıları bağımlı ve bakıma muhtaç bireyler olarak ele alan yaklaşımın yerine yaşlı-

ların aktif ve bağımsız bireyler olarak toplumsal hayata katılımını öngören politik bir yaklaşım benimsenmektedir. Ayrıca anaakımlaştırma ilkesi doğrultusunda yaşlanmanın farklı sosyo-ekonomik konularla ilişkisini ve yaşlıların uğradıkları ayrımcılıkları ve toplumsal dışlanma biçimlerini dikkate alan politikaların geliştirilmesi önerilmektedir. Ancak sadece kentteki yaşlılara odaklanan ve kırdaki yaşlıları görmezden gelen makro politikalarla anaakımlaştırılan, kentli yaşlıların yerinde yaşlanması ve kırdaki yaşlılara yönelik ageizm (yaşlı ayrımcılığı) yapılmaktadır. Politik belgelerdeki yaş dostu kent vurgusuyla kentli yaşlıların refahlarını arttırmak öncelenmekte ve böylelikle kırdaki yaşlılara yönelik olumsuz, ayrıştırıcı bir politik tutum takınılmaktadır.

Bu yaklaşıma alternatif olarak kırdaki yaşlılara yönelik topluluk temelli yaklaşım önerilmektedir. Bu yaklaşım, belirli bir mekânda bakıma yönelik hizmetlerin tasarım ve uygulama süreçlerine topluluğun her üyesinin aktif özneler olarak katılımını gerektirir. Sağlık hizmetleri ve sosyal bakım hizmetleri, yaşlıların yaşadıkları topluluk içerisinde aktif bir şekilde yaşlanmasını sağlamalıdır. Kırdaki aktif yaşlanma politikalarının başarıya ulaşması için “mekân olarak topluluk” “community as a space”, kararların yerel halk tarafından alındığı ve uygulandığı “aktif bir özne olarak topluluk” “community as an active subject” ilkelerinin bir arada düşünülmesi gerekmektedir (Kim ve Ha, 2023). Yaşlıları bakım hizmetlerinin nesnesi değil, kırsal topluluğun aktif bir üyesi olarak gören bu yaklaşımda, politika tasarım ve uygulama süreçlerine topluluğun tüm üyeleri dahil edilmelidir.

Bu yaklaşımda bireyle içinde yaşandığı çevre arasındaki karşılıklı etkileşime vurgu yapılmaktadır. Yaşanılan ortamdaki ekolojik yapı, iklim, coğrafya, konut yapısı, alt yapı hizmetleri gibi faktörler yaşlıların yaşam koşullarını şekillendirmekte ve refah düzeylerini belirlemektedir (Jeffery and Schmdit, 2022). Bireyin toplumsal cinsiyeti, gelir durumu, eğitim düzeyi, mülk sahipliği, toplulukla olan sosyal ilişkileri vs. bağlamsal olarak ele alınmalıdır. Yaşlıların ekonomik, sosyal ve kültürel sermayeleri yaşanılan mekândaki deneyimlerini, karşılaştıkları sorunları ve hizmetlere erişimlerini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla yaşlılar tektipleştirilmemeli ve yaşlılık olgusu bağlamsal olarak ele alınmalıdır. Bireyle çevre arasındaki çok boyutlu ve dinamik etkileşimleri gözeten makro politikalar tasarlanmalıdır.

Kırdaki Topluluk Temelli Yaşlılık Uygulamaları: Sosyal Kooperatifçilik ve Sosyal Tarım

Farklı ülkelerde uygulanan, sosyal kooperatifçilik ve sosyal tarım, kırdaki yaşlıların toplumsal içerilmesini sağlayacak ve refah düzeylerini arttıracak topluluk temelli yaş dostu kır yaratma politikalarına örnek olarak verilebilir. Aktif ve yerinde yaşlanma yaklaşımına uygun olarak, yaşlı bireyleri kırsal topluluğun aktif katılımcıları olarak ele alan bu uygulamalarla hem kırdaki yaşlıların bakım hizmetine erişimi, hem de psiko-sosyal güçlenmeleri sağlanabilmektedir. Topluluk temelli yaklaşıma uygun olarak kırdaki yaşlıların aktif yaşlanmasını sağlayacak örgütlenme biçimlerinden biri sosyal kooperatiflerdir. Engelliler, yaşlılar gibi dezavantajlı grupların sosyal hizmetlere erişimini sağlamayı ve iş gücüne katılımını arttırmayı hedefleyen sosyal kooperatifler ilk kez İtalya’da 1991 yılında yasal statü kazanmıştır. Bu kooperatifler geleneksel kooperatiflerden farklı olarak ortakların ekonomik güçlenmesi yerine dezavantajlı grupların ihtiyaç ve taleplerine yönelik geliştirdiği çözümler ve projelerle toplumsal refahı arttırmayı hedeflemektedir (Nizam, 2021, s.87). Kamu ihale ve alımlarında önceliğe sahip olma, vergilerden muaf tutulma ve sübvansiyonlu kredilerden faydalanabilme gibi pek çok avantaja sahiptirler (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022, s. 64). Bu kooperatiflerde “ya sunulan mal ve hizmetler, kamusal fayda üretmelidir (sosyal bakım gibi); ya da iş gücü piyasasından dışlanmış kişilere gelir getirici faaliyet ve istihdama erişim sağlanmalıdır” (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022, s.63). Günümüzde İtalya, Yunanistan, İspanya, Fransa ve Hırvatistan’da yasal statüye sahip sosyal kooperatifler, gönüllüler, özel şirketler, sivil toplum kuruluşları, kamu kuruluşları ve yerel yönetimler gibi farklı aktörlerle toplumsal ihtiyaçların tanımlanmasında ve çözüm üretilmesi konusunda iş birliği geliştiren çok paydaşlı bir örgütlenme modelidir.

Yeni sosyal ekonomilerin bir parçası olarak kabul gören sosyal kooperatiflerde kar elde etmek yerine, gelirin hizmet sunulan grubun yararına yeniden kullanılması esastır. Sundukları ürün ve hizmetlerle sosyal girişimci olan bu kooperatifler, piyasa ekonomisi anlayışına karşı sosyal ekonomi anlayışına göre işlemekte ve bireysel çıkar yerine dayanışmayı ve toplumsal faydayı öncelemektedirler. İtalya’da 164 sosyal kooperatif üzerinde yürütülen araştırmada, finansal kaynaklara erişimi fazla, farklı kurum ve kuruluşlarla bağlantısı olan sosyal kooperatiflerin sosyal değer yaratmaya yönelik yenilikçi stratejiler geliştirme ve sosyal fayda sağlama konusunda daha başarılı oldukları bulunmuştur (Campopiano ve Bassani, 2021, s.2). Yunanistan’da sosyal kooperatiflerin 2011 yılında yasal olarak sosyal ekonomi kapsamında tanınması, kooperatiflerin kurumsal kapasitelerinin geliştirilmek için kamu fonlarından

yararlanmalarını olanaklı kılmıştır. 4019-2011 sayılı yasanın ikinci maddesinde “sosyal ekonominin uzantısı olan sosyal kooperatif girişimleri, toplumsal amacı olan girişimcilik kapasitesine sahip sivil kooperatifler” olarak tanımlanmıştır (Nasiulas, 2012, s.165). Sosyal ekonomi anlayışına dayalı yasal çerçeve, kooperatifler aracılığıyla toplumsal kırılganlığı yüksek dezavantajlı gruplara sosyal hizmet sunulmasını ve kooperatiflerin sosyal inovasyona yönelik stratejiler geliştirmesini kolaylaştırmaktadır.

Sosyal kooperatifler aracılığıyla kırdaki aktif ve yerinde yaşlanmanın gerçekleşmesi mümkündür. Örneğin, Güney İtalya’nın yaşlı nüfusun yoğun olarak yaşadığı, yoksul Molise bölgesinde sosyal kooperatif girişimleriyle yaşlılara yönelik bakım hizmeti sunulmakta ve yaşlılara yönelik çiftçilik, turizm ve el yapımı ürünlerin üretimiyle iş hayatına entegrasyonları sağlanmaktadır. Bu sosyal kooperatifler, “aciliyet” yerine toplumsal kırılganlıkları “önleyici” ve azaltıcı hizmetler sunmaktadır (Mastronardi, Giagnacovo ve Romagnoli, 2020, s.8). Benzer şekilde yaşlı nüfusun hızla arttığı Kuzey Kore’de kurumsal bakım hizmetinden faydalanamayan ve evinde bakım hizmeti almak isteyen yaşlılar için toplumsal bakım sunan sosyal kooperatifler kurulmaktadır. Toplumsal bakım “bakıma ihtiyacı olan sakinlerin toplulukları içinde yaşamlarını sürdürmelerini, bireysel ihtiyaçlarına uygun refah hizmet ve yardımlardan faydalanmalarını, toplulukla birlikte yaşamalarını ve kendilerini gerçekleştirecek aktivitelere katılmalarını hedefleyen yenilikçi sosyal hizmet modelini ifade etmektedir” (Kim ve Ha, 2023). Bakım hizmetleri sadece sağlık ve tıbbi bakım hizmetlerini değil, günlük yaşamsal aktiviteleri sürdürmeye yönelik hizmetleri de kapsamaktadır. Kurumsal bakımevlerinin pahalılığı, erişilmezliği ve sağlık çalışanları ve sosyal hizmet uzmanlarının yetersizliği nedeniyle kırdaki yaşlıların bakım hizmetlerine erişimini sağlama konusunda sosyal kooperatifler üzerinden topluluk temelli iş birliği geliştirilmiştir. Yerel halkın bakım hizmetlerini planlama ve uygulama konularında aktif rol üstlendiği bu sosyal kooperatifçilik projesi kapsamında yaşlıların kırdaki bakım hizmetlerine erişimi artmıştır.

BM Avrupa Ekonomik Komisyonu’nun politika brifinginde, kırsaldaki yaşlıların kentteki yaşlılara göre daha yoksul oldukları, altyapı eksikliği yüzünden özellikle sağlık ve bakım hizmetlerine erişimde sorun yaşadıkları ve toplumdan izole bir yaşam sürdükleri için yerel ve bölgesel düzeydeki farklılıkları hesaba katan politikalar tasarlanması gerektiği vurgulanmıştır. Kırdaki yaşlıların yerinde yaşlanmasını ve sosyal entegrasyonunu hedefleyen uygulamalar arasında gönüllülük

esasına dayalı, topluluk temelli modellerden biri de kırdaki yaşlılara bakım hizmeti sunan, hizmetlere erişimlerini kolaylaştıran sosyal kooperatiflerin kurulmasıdır (UNECE, 2017, s.5). Bu kooperatiflerin sunacakları hizmetlerle kırdaki yaşlıların yaşam kaliteleri artacak ve yerinde yaşlanma ilkesi gerçeğe dönüşecektir. Örneğin, İspanya Kırsal Kadın Dernekleri Federasyonu (The Spanish Federation of Rural Women Associations (FADEMUR)) kırdaki yaşlı ve bağımlı bireylere evde ücretsiz bakım hizmeti sunan veya iş arayan 3000’den fazla kırsal kesim kadının kooperatifler aracılığıyla evde bakım konusunda eğitim almalarını ve ücretli olarak çalışmalarını sağlamıştır (UNECE, 2017, s.12). Bu örnekte kooperatiflerin kırdaki bakıma ihtiyacı olan yaşlılarla, kadınları bir araya getiren sosyal bir ağ oluşturmak ve kadın istihdamını arttırmak için önemli bir işlevi olduğunu görmekteyiz.

İlkeleri gereği sosyal kooperatiflerde ortakların çıkarı yerine kamusal fayda ön plana çıkarılmakta ve elde edilen gelirin ortaklara dağıtılması, risturn ödemesi yapılması yerine gelir sosyal amaçlar için kullanılmaktadır. Bu kooperatifler kırsaldaki yaşlılara bakım hizmeti sunma konusunda önemli bir potansiyele sahiptir ancak kooperatif üzerinden bakım hizmeti sunan kadın ortakların ücretsiz veya düşük ücretle çalıştırılması riski vardır. Bu riski önlemek için sosyal kooperatifçilikle ilgili yasal mevzuat oluşturulmalı ve ortakların adil bir şekilde emeklerinin karşılığını almasına sağlayacak eklemeler yapılmalıdır.

Türkiye’de sosyal kooperatifler yasal bir statüye sahip değildir ancak sosyal kooperatifçilik ilkelerine göre işleyen kadın kooperatifleri vardır (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022, 65). Bu kadın kooperatiflerinin sosyal kooperatif olarak tanınmaları, kooperatiflerin vergi muafiyetinden faydalanmalarını, sübvansiyonlu kredi kullanmalarını ve kamu ihale ve alımlarında önceliğe sahip olmalarını sağlayacaktır. Böylelikle kadın kooperatiflerinin karşılaştıkları finansal sorunlar büyük oranda çözülebilecektir. Ancak bu şekilde mevzuat düzenlemesi yapılırsa, kırsal kesim yaşlılarına bakım hizmeti götürecek yasal olarak sosyal kooperatif statüsüne sahip kadın kooperatiflerinin yaygınlaşması ve kooperatif ortaklarının emek sömürsünün engellenmesi sağlanabilir.

Kırdaki yaş dostu bir çevre yaratmak, yaşlıların sosyal hayata katılımını arttırmak ve toplumsal izolasyonu önlemek için de önemlidir. UNECE yaşlılık çalışma grubu brifingine göre yalnızlık ve izolasyona bağlı olarak kırdaki yaşlıların kenttekilere göre daha fazla psikolojik sorunu vardır (2017). Yalnızlık, mutsuzluk, stres ve

değersizlik hislerini azaltmaya yönelik örnek uygulamalardan biri sosyal tarım (social farming) uygulamasıdır. “Sosyal tarım, kırsal alanlarda sosyal hizmet, rehabilitasyon ve terapi hizmetleri sunmak ve toplumsal farkındalığı arttırmak amacıyla tarımın yenilikçi kullanımını ifade eder” (Rural Support, 2020, s.1). Köylüler tarafından yaşlılara uygun sebze yetiştiriciliğinden, bahçe bakımına uzanan geniş bir yelpazede aktif yaşlanmayı destekleyen pek çok aktiviteyi içermektedir. 2011 yılından beri Kuzey İrlanda’da sosyal tarım uygulamaları sayesinde yaşlıların toplumla yeniden bağ kurdukları, sosyalleştikleri, özgüvenlerinin arttığı ve kendilerini daha değerli hissettikleri tespit edilmiştir (Rural Support, 2020, s.2).

Almanya’da ticaret odası ve Demans Hastaları için Yetkinlik Merkezi iş birliğiyle kırdaki yaşlı demans hastalarının sosyalleşmelerini, daha iyi hissetmelerini sağlamak ve hafızalarını güçlendirmek amacıyla doğa yürüyüşleri düzenlenmekte ve hayvanları besleyip incelemelerine yönelik aktiviteler düzenlenmektedir (UNECE, 2017, s.10). 2006 yılında Hollanda’daki sosyal tarım uygulamasının parçası olarak kırsal kesim yaşlıları gönüllü çiftçilerle birlikte haftalık veya aylık takvime göre hayvan besleme ve tarımla ilgili fiziksel kapasitelerine uygun meyve fidesi ekme, ürün toplama ve ayıklama gibi çeşitli aktivitelere katılmaktadırlar (The National Support Centre for Agriculture and Care, 2006). Almanya, Romanya, İspanya, Birleşik Krallık’da dahil pek çok ülkede yürütülen Soengage Plus: Engaging Farmers in Social Farming isimli Avrupa Birliği projeleriyle çiftçilerin sosyal tarım uygulamaları konusunda farkındalıkları arttırılmaya çalışılmakta ve bu tür uygulamaları tasarlama ve yürütmeleri için mali kaynak bulunması teşvik edilmektedir (Rural Support, 2024). Türkiye’de de akademi, yerel yönetim birimleri, kamu kurumları, özel sektör ve çiftçiler arasında kurulacak, kırdaki yaşlıların sosyal ve psikolojik kırılganlıklarını azaltmaya yönelik çok paydaşlı sosyal tarım projeleri geliştirilerek yaşlıların aktif yaşlanması sağlanabilir.

Sosyal kooperatifçilik ve sosyal tarım kırdaki yaşlıların yaşam kalitesini yükseltmeyi ve onların sosyal entegrasyonunu sağlamayı amaçlayan topluluk temelli iki önemli uygulamadır. Sundukları tamamlayıcı bakım hizmetleri ile kırdaki yaşlıların aktif ve yerinde yaşlanmasına katkı sunan bu tür uygulamaların Türkiye bağlamında da uygulanması gerekmektedir. Yaşlı ihtiyaç ve taleplerinin tespiti ve karşılanması konusunda topluluk üyelerini, gönüllü bireyleri, kurum ve kuruluşları bir araya getiren bu tür uygulamalar yaşlıların izolasyonunu önleyecek, kır toplumuna içerilmelerini sağlayacak ve toplulukla bağlarını güçlendirecektir.

Sonuç

Demografik dönüşüm sürecinde yaşlıların nüfus içindeki payı pek çok ülkede giderek artmaktadır. Bu süreçte yaşlıların ekonomik, sosyal ve psikolojik kırılganlıklarını azaltmak için yaşlıları tektipleştirmeyen ve onların deneyimlerinin karmaşıklığını gözetken politikalar tasarlanmalıdır. Kırdaki yaşlıların kenttekilerden farklı sorunlarına, deneyimledikleri eşitsizliklere odaklanan ve ihtiyaçlarının toplumsal konumlarıyla ilişkisini çözümleyen makro politikalarla yaş ayrımcılığının önlenmesi mümkündür. Ancak mevcut politik belgelerin, vizyon, strateji ve eylem planlarının, kalkınma planlarının, komisyon raporlarının vs. içeriğini çözümlediğimizde kentteki yaşlıların aktif ve yerinde yaşlanmasına vurgu yapıldığını ve kırdakilere özgün politikaların geliştirilmediğini görüyoruz. Bu durum yaşlanmayla ilgili eylem planı ve vizyon belgesinde vurgulanan yaşlanmayı anaakımlaştırmaya yönelik politik bakış açısının söylem düzeyinde kalmasına yol açmaktadır.

Sadece kentteki yaşlıların yerinde ve aktif yaşlanmasına odaklanan politikalar yerine kırdaki yaşlıların yaşadıkları çevreyle etkileşimlerine odaklanan bağlamsal ve kapsayıcı politikalar geliştirilmelidir. Anaakımlaştırmanın gerçekleşmesi için kırdaki yaşlıların sosyal, ekonomik ve mekânsal göstergeleri baz alan ve kırdaki yaşlıların ihtiyaçlarını tespit eden ulusal veri setlerinin hazırlanması ve politikaların içeriğinin bu veri setlerine göre güncellenmesi gerekmektedir. Ayrıca sınıf, toplumsal cinsiyet, kır-kır veya kent-kır gibi farklı iç göç türlerinin yaşlılar üzerindeki etkilerine odaklanan akademik araştırmaların çoğaltılması ve politika yapıcılarının bu araştırmaların bulgularından politika yapım süreçlerinde faydalanması gerekmektedir.

Makalede önerilen toplum temelli yaklaşıma dayalı politikalarla kırdaki yaşlıların toplumsal kırılganlıklarını azaltmak ve refahlarını arttırmak mümkündür. Bireyleri, politika tasarım ve uygulama süreçlerine aktif özneler olarak katan sosyal kooperatifçilik ve sosyal tarım uygulamalarıyla yaş dostu kır oluşturmak mümkündür. Kamusal fayda üreten kadın kooperatiflerine yasal olarak sosyal kooperatif statüsü kazandırılmasıyla, kooperatifler kırdaki bakıma ihtiyacı olan yaşlılarla sağlık ve sosyal bakım hizmeti sunmak isteyenleri bir araya getirebilecektir. Ayrıca bu statüye sahip kadın kooperatifleri vergi muafiyeti, ihalelerde öncelik ve kredilere erişim gibi kolaylıklar sayesinde sürdürülebilir örgütlenmelere dönüşeceklerdir. Yenilikçi bir tarım uygulaması olan sosyal tarımla da kırdaki yaşlıların toplumsal katılımının arttırılması ve sosyal ve psi-

kolojik güçlenmelerinin sağlanması mümkündür. Bu uygulamalarla hem yaşlıların toplulukla yaşlanmaları sağlanacak hem de hizmetlere erişimleri arttırılacaktır. Farklı ülkelerde yaşlılara yönelik politika ve uygulamalara yönelik yeni karşılaştırmalı çalışmaların bulguları, Türkiye’de kırdaki yaşlılara yönelik politikalar için yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

AÇSHB. (2019). I.Yaşlılık şurası sonuç bildirgesi. Ankara:AÇSHB.

Akçakaya, E.Y., ve Him, M.S. (2020). Yaşlıların sosyal ağlarının afet riski bağlamında değerlendirilmesi. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 4, 3-16.

Akyıldız, N. A. (2023). Spatial arrangements supporting active ageing within the framework of theories of ageing. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23 (60), 441-470.

Altıntaş, G. (2021). Kırsal kırılğanlıklar ve dayanıklı kırsal planlama, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

Arap, S. K. ve Göktürk, A. (2015). Kırdan kıra bir göç öyküsü. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 24(3), 45-71.

ASHB. (2023). Yaşlanmanın anaakımlaştırılması rehberi. Ankara: ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

ASHB. (2023a). Yaşlı hakları ulusal eylem planı 2023-2025. Ankara: ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

ASHB. (2023b). Yaşlanma vizyon belgesi. Ankara: ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Beyaz, C. (2023). Kırdaki yaşlanma ve güncel tezahürleri. İstanbul: Todam Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi.

BM Türkiye. (2024). Türkiye sürdürülebilir kalkınma amaçları. <https://turkiye.un.org/tr/sdgs/10>

Campopiano, G. ve Bassani, G. (2021). Social innovation: learning from social cooperatives in the Italian context. Journal of Cleaner Production 291, 1-10.

Demirci, E. Y. (2022). Gurbetçilikten çoklu yerleşim tercihlerine Doğu Karadeniz bölgesinde nüfus, göç ve geri dönüş. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 58, 53-67.

Dinç, B. (2021). Türkiye’de yaşlıların iç göç hareketlerine katılımı ve uyum becerilerinin incelenmesi. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 5(2), 120-139.

Ergun, C. ve Dericioğulları Ergun, A. (2020). Harvey’in mekan tartışmaları ekseninde yaşlıların gözünden

kentsel dönüşüm. Akademik Hassasiyetler, (14)7, 121-45.

Eryurt, M. A. (2023). Yaşlanma ve demografi, Canatan, K. & Küçük, M. (Ed.), Yaşlanma sosyolojisi içinde, (ss.91-120). İstanbul: DBY Yayınları.

Gönüllü Atakan, A. ve Çoban, A. (2022). Türkiye’de kadınların kooperatifler yoluyla güçlenmesi: yasal ve yapısal stratejiler. Ankara:İLO.

Gül, H. (2015). Kamu politikası analizi, yöntemleri ve teknikleri. Yasama Dergisi, 29, 6-31.

Işıkoğlu, P. S. (2023). Yaşlılıkta sosyal sorunlar ve mekân: kır/kent bağlamında bir değerlendirme. International Social Sciences Studies Journal, 9 (108), 5429-5441.

Jeffery, B. ve Schmidt, L. (2022). Older adults in rural communities: policy and practice, Jeffery, B. ve Nuelle, N. (Ed.), Rural and northern social work practice: Canadian perspectives içinde, Canada: University of Regina.

Kim, Namhoon ve Inhye, Ha. (2023). Community care for rural seniors. FFTC Agircultural Policy Platform: Food and Fertilizer Technology Center for the Asian and Pasific Region.

Koç, İ. ve Saraç, M. (2018). Türkiye’de yaşlı göçünün büyüklüğünün ve yönünün değişimi. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 2, 19- 37.

Lahr, M. ve Henning-Smith, C. (2021). Barriers to aging in place in rural communities: perspectives from state offices. Rural Health University of Minnesota Rural Health Research Center.

Lefebvre, H. (2019). Kentsel Devrim, İstanbul: Sel Yayıncılık

Mastronardi, L., Giagnacovo, M. ve L. Romagnoli. (2020). Briding regional gaps: community-based co-operatives as a tool for Italian inner areas resilience. Land Use Policy 99, 1-12.

Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(Özel Sayı 2), 273-294.

Nasioulas, I. (2012). Social cooperative in Greece: int-

roducing new forms of social economy and entrepreneurship. International Review of Social Research, 2 (2), 141-161.

Nizam, D. (2021). Yeni nesil kooperatifler: topluluk, aidiyet ve yer-temellilik. İstanbul: Oğlak Yayınları.

Öksüz, A. M., Beyazlı, D., Aydemir, S. ve B. Sulak. (2014). Kırsal alan sınıflaması: ülkesel boyut, 4. Ulusal Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi Bölge Bilimi Türk Milli Komitesi & İTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 1-14.

Özmete, E. ve Dinç, B. (2020). Yaşlıların “göç ve yerinde yaşlanma” bağlamında kentsel dönüşümle ilgili değerlendirmeleri. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20 (46), 197-234.

Rural Support. (2020). Social farming. Rural Support’s Social Farming Support Service.

Rural Support. (2024). European projects on social farming. Rural Support’s Social Farming Support Service.

Sürmeli, İ. (2017). Türkiye’de iç göçün değişim ve dönüşümü: kentten kıra yöneliş. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı, 275-286.

SBB. (2023). 12.Kalkınma planı 2024-2028. Ankara: SBB.

Kalkınma Bakanlığı. (2013). 10. Kalkınma planı 2014-2018. Ankara: Kalkınma Bakanlığı

TBMM KKB. (2023). Yaşlıların hayatın çeşitli alanlarında yaşadıkları sorunların araştırılarak alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu, Sıra:406. Ankara: KKB.

Tepecik, A. (2023). Kırsal alanlarda dirençlilik meselesi üzerinde bir inceleme, 5.Uluslararası Afet ve Dirençlilik Kongresi.

The National Support Centre for Agriculture and Care. (2006). A handbook of Dutch care farmers.

TÜİK (2023). Kent-Kır nüfus istatistikleri 2022. Ankara. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Urban-Rural-Population-Statistics-2022-49755>

TÜİK (2024). İstatistiklerle yaşlılar 2023. Ankara. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2023-53710>

TÜİK (2024a). Kurumsal olmayan yaşlı nüfusun cinsiyete göre işgücü durumu. TÜİK İşgücü İstatistikleri 2019-2023. Ankara. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikle-ri-2023-53521#:~:text=İşgücü%202023%20yılında%20bir%20önceki,ise%20%35%2C8%20oldu>.

Tunçer, M. (2019). Kentsel yaşlanma ve kent hakkı: Kadıköy'deki yaşlıların kentsel alan deneyimleri, Arun, Ö. (Ed.), Krizler ve yaşlanma: 21. yüzyılda demografik dönüşümün yansımaları içinde, (ss.17-33). Antalya: Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları.

UNECE. (2017). UNECE policy brief older persons in rural and remote areas. UNECE Policy Brief on Aging No: 18.